

FRAGMENT

ANNIKA BERGSTRÖM, BENGT JOHANSSON,
HENRIK OSCARSSON OCH MARIA OSKARSON

”Fragment är de broar som uppstår när katedraler faller samman”

Norén (2015)

I den här boken ställer vi frågan om det svenska samhället håller på att bli allt mer fragmenterat. Vi hävdar att i många avseenden – när det gäller till exempel medievanor, fritidsvanor, kulturvanor, politiska åsikter och attityder – kan vi se en tydlig sådan utveckling. Med en avklädd definition kan samhällets fragmentering avse en utveckling mot att samhället består av allt fler separata delar. Men även om fragmentering i förstone antyder sönderfall, nedbrytning eller ökad oordning menar vi att utvecklingen är på både gott och ont och har såväl vinnare som förlorare. På nedsidan leder ökade strukturella ojämlikheter till att de sociala, ekonomiska, kulturella och politiska avstånden mellan olika grupper i befolkningen växer, vilket riskerar att leda till ökad social oro, fler motsättningar och minskade känslor av samhörighet och identitet. På uppsidan erbjuder ett mer fragmenterat samhälle ökade utsikter och valmöjligheter för individer att frigöra sig från gamla normer, värderingar och kollektiv och förverkliga sig själva genom att sätta ett unikt avtryck genom sitt eget sätt att leva sina liv. Där fragmenteringen för somliga betyder ökad frihet och oberoende kan den för andra betyda ensamhet, isolering och frustration.

Givetvis är vi inte först med att göra liknande iakttagelser. I mångt och mycket är idéer om en ökad fragmentering helt i linje med andra populära teorier om genomgripande samhällsförändring som till exempel modernisering, individualisering, kognitiv mobilisering, urbanisering, sekularisering och globalisering. Det finns en gemensam nämnare mellan dem. Alla förutspår en utveckling mot ett allt mer komplext samhälle, i betydelsen en ökad variation i människors egenskaper, färdigheter, livsvillkor, värderingar och vanor.

Den ökade komplexiteten ställer stora krav på individer att kunna orientera sig i ett samhälle där gamla självklarheter inte längre gäller och där grundläggande förutsättningar snabbt kan förändras. Komplexiteten skapar i sig självt stora utmaningar för samhällen, i synnerhet välfärdssamhällen som det svenska där samhällskontraktet vilar på grundläggande idéer som *solidaritet* (alla bidrar och alla får del) – och *empati* (en annan gång kan det vara jag eller någon mig närstående som behöver bistånd). Som kommer att framgå av denna bok ställer en ökad komplexitet också större krav på samhällsforskare som önskar beskriva

och förklara samhällsutvecklingen med hjälp av standardiserade mätinstrument i form av enkäter till en allt brokigare befolkning.

I det här inledningskapitlet genomför vi i huvudsak två analyser av det svenska samhällets fragmentering där SOM-institutets samlade datamaterial skänker särskilt goda möjligheter till analys. Den första berör befolkningens medieanvändning, ett landskap där egentligen allt rör på sig, där det inte längre existerar några självklarheter och där det är mycket svårt att förutspå framtiden. Den andra analysen gäller den politiska utvecklingen för medborgarnas dagordning och konfliktstrukturen i det svenska partisystemet.

Fragmenterat medieanvändande

Vi har hamnat ganska långt ifrån den tid då Hylands hörna fick hela familjen att samlas i tv-soffan eller då Stenmarks slalomåk fick hela Sverige att stanna (Höjer 1998). En tid då medieupplevelser delades av en hel befolkning känns ganska avlägsen. Nu krävs det något alldeles extra, som Melodifestivalen eller fotbolls-VM, för att överhuvudtaget få nationellt genomslag. Dagens medieupplevelser blir allt mer baserade på intressen och förmågor. I det digitala mediehushållet kryllar det av mobiler, surfplattor och skärmar och man väljer att ta del av det man upplever att man vill och behöver. Det väljs och väljs bort, ibland kanske sådant man inte borde. Gemensamma erfarenheter och kollektiva minnen som kan ligga som grund till social sammanhållning håller på att bli bristvara.

Färden från det analoga mediehushållet till det digitala har också inneburit en resa från stationärt till mobilt. Telefoner stod på ett bord, tv-apparater var så tunga att de knappt gick att bära och länge var även datorerna något som man inte gärna flyttade på. Men medierna har, som medieforskaren Mark Deuze uttryckt det, blivit allt mer osynliga i hemmet (Deuze 2012:42). De försvinner in i bakgrunden och vi organiserar inte längre hemmet efter medier. Det digitala hushållet präglas istället av mobilitet. Tidigare kunde man ganska lätt läsa av vad som pågick i ett hem när man kom in genom dörren. Musik strömmade ur stereon, någon läste en tidning eller bok och vad som visades på tv var lätt att se. Går man idag in i ett hem är medieanvändningen i stor utsträckning dold bakom mobiler och surfplattor. Som betraktare har man ingen aning om vilket mediebruk som faktiskt pågår. Läser de tidning? Lyssnar på musik, pratar med kompisar eller kollar på tv? Är det tonåringar vi pratar om gör de troligtvis allt det där samtidigt.

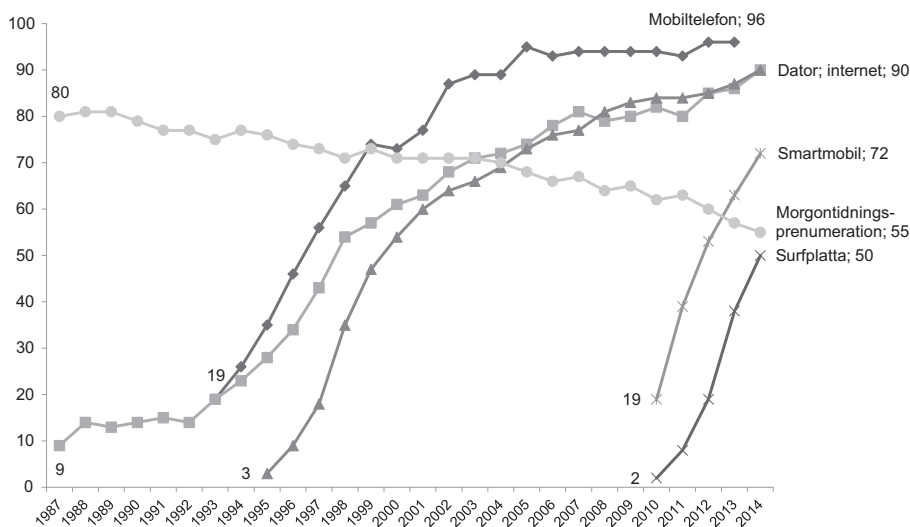
Om det analoga mediehushållet var stationärt och delat – både ifråga om mediemöblemang och upplevelser – är det digitala mobilt och individualiserat. Vi tar med oss medierna dit vi går och samlas knappast varken i rummet eller i tiden kring medieupplevelser. Vad som pågår på skärmen är ett individuellt val. Vi lever i en mediefragmenterad tid som kommer till uttryck dels genom en allt mer individualiserad användning, dels genom skillnader i tillgång till medietekniker. Vi lever i en tid där det finns digitala invånare, men också sådana som immigrerat

till den digitala medievärlden och andra som kanske inte ens har varit på besök. De digitala klyftorna har funnits i flera decennier och finns alltjämt kvar.

Ser vi på utvecklingen av mediehushållen över tid, är det framför allt digital medieteknik som gjort sitt intåg de senaste decennierna. Olika tekniker har kommit i vågor, som exempelvis persondatorn under andra halvan av 1980-talet. Under flera år var det endast en mindre andel – runt 10-15 procent – som hade persondator i hemmet, men i början av 1990-talet tilltog tillväxten. Utvecklingen är beroende av flera faktorer. Att det finns tillgänglig teknik att köpa för en hygglig summa pengar är en sådan förutsättning, att det finns behov och i förlängningen applikationer som svarar mot dessa är en annan. Det krävs också en kritisk massa för att medietekniken ska bli betydelsefull och attraktiv. Man behöver någon att mejla med eller ringa till. Både privatpersoner och organisationer bidrar i det avseendet till spridningen (figur 1).

Under första halvan av 1990-talet kom flera nya tekniker som snabbt fick spridning. Mobiltelefonen är en sådan, som inledningsvis i stor utsträckning kom via människors arbetsplatser för att så småningom även bli privata. Nu har i stort sett alla en mobiltelefon och närmare tre fjärdedelar av befolkningen har en smartmobil.

Figur 1 Tillgång till några olika medietekniker i svenska hushåll 1987-2014 (procent av befolkningen)

Kommentar: Frågan för medieteknik lyder *Har du för närvarande tillgång till något av följande i ditt hushåll?*. Svartaltonen är *Ja*, *Nej* samt *Vet inte*. Frågan om prenumeration lyder *Prenumererar du eller någon i ditt hushåll på någon morgontidning?*

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 1987-2014.

Internet fick allmän spridning en bit in på 1990-talet och spridningstakten var initialt snabb. Runt millennieskiftet hade hälften av den vuxna befolkningen tillgång till internet i hemmet, då oftast genom telefonmodem. Nu har nio av tio möjligheter att koppla upp sig hemma och i stort sett hela Sverige kan nå internet via bredband, dock med olika tekniker och olika surfhastighet (Bredbandskartan 2015). Till detta ska man lägga uppkoppling utanför hemmet, via mobilnätet och trådlösa nätverk på allmän plats. För den som inte själv har dator eller internet i hushållet finns uppkopplade datorer att tillgå på bibliotek men också på kaféer, järnvägsstationer och flygplatser. Svenskarna är ett uppkopplat folk och tillsammans med de övriga nordiska länderna, Nordamerika och länder i norra Europa ligger Sverige högst i världen när det gäller internettillgång (Internet World Stats 2015).

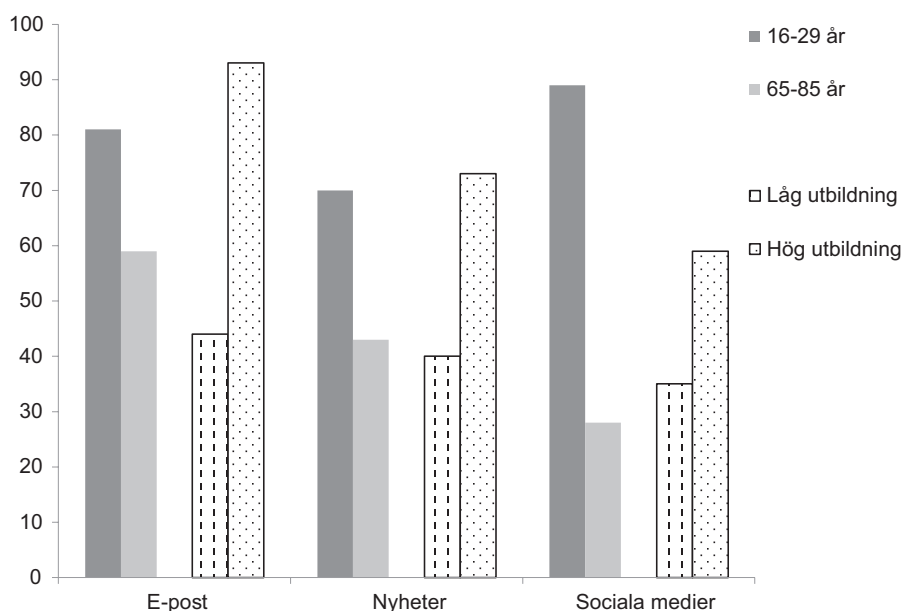
De skiften som ägt rum efter internets intåg handlar mer om distributionsformer och nya användningssätt än om helt nya tekniker. Som nämnts ökar tillgången till smartmobil kraftigt, vilket i sin tur påverkar internetanvändningen som nu kan äga rum när som helst, var som helst. På samma sätt, men på en lägre nivå, ökar tillgången till surfplattor, vilket också inverkar på olika användningsområden. Samtidigt med denna spridning av distributionsplattformar utvecklas innehållet på nätet och anpassas till den nya tillgängligheten.

Att inneha medieteknik innebär inte automatiskt att den används, och även om den gör det kan användningen se mycket olika ut. Som redan påpekats finns det digitala klyftor. Men när tekniken blir allmängods i hushållen kan man fortfarande se klyftor beroende på att människor väljer att använda den på olika sätt. Bland SOM-respondenterna är åtta av tio frekventa användare (flera gånger i veckan eller dagligen). Tillväxten av internetanvändare var störst under åren fram till 2009 och har sedan minskat marginellt. Skillnaderna beroende på framför allt ålder och utbildningsnivå har tidigare konstaterats (Bergström och Oscarsson 2014) och kvarstår. Klyftorna mellan ung och gammal, mellan hög- och lågutbildade minskar mycket långsamt, framför allt tack vare att internetanvändare uppnår pensionsålder.

Om man istället för den generella vanan analyserar några olika användningsområden på internet bland dem som använder nätet, framträder tydliga skillnader. Den största vattendelaren är ålder, och även utbildning har betydelse. I figur 2 framkommer tydligt några områden där skillnaderna i användning är stora beroende på ålder och på utbildningsnivå.

E-post är ett av de vanligaste användningsområdena för internet i befolkningen. Men analysen bland användare visar att långt ifrån alla internetanvändare ägnar sig åt att hantera e-post. Det är betydligt vanligare bland unga och bland högutbildade än bland äldre och bland lågutbildade. Samma mönster återupprepas för nyheter, sociala medier och läsning av artikelkommentarer.

Figur 2 Några användningsområden på internet beroende på ålder och utbildningsnivå, 2014 (procent flera gånger i veckan bland användare)

Kommentar: Frågorna lyder *Hur ofta har du under de senaste 12 månaderna använt internet? Och hur ofta har du gjort följande på internet?*. En sjugradig skala användes: *Ingen gång, Någon gång de senaste 12 månaderna, Någon gång i halvåret, Någon gång i månaden, Någon gång i veckan, Flera gånger i veckan samt Dagligen*. Basen i figuren utgörs av personer som svarat att de använt internet åtminstone någon gång de senaste 12 månaderna.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 1995-2014

Utbildningsfrågan i undersökningen är ställd på så vis att de flesta äldre kommer att klassas som lågutbildade. Därför är det också intressant med en analys som tar hänsyn till såväl ålder som utbildning. Tabell 1 visar effekterna av ålder och utbildning för tre olika användningsområden. Effekterna varierar så till vida att utbildningsskillnaderna är stora bland unga när det gäller e-postanvändning och nyheter. Högutbildade har en högre användning än lågutbildade. Samma mönster finns även för e-postanvändning bland pensionärer. Utbildningsskillnader i användning av sociala medier är däremot försumbara både bland yngre och äldre, och detsamma gäller användningen av nyheter på nätet bland pensionärer.

Effekterna av ålder är förhållandevis stora för samtliga områden och oberoende av utbildning. Detta är särskilt tydligt för sociala medier, där användningen helt domineras av såväl låg- som högutbildade unga. Samma mönster kan skönjas för nyheter på nätet bland personer med hög utbildning, åtta av tio högutbildade unga

använder nyheter på nätet flera gånger i veckan eller dagligen, jämfört med tre av tio bland högutbildade pensionärer. Samma förhållande råder bland lågutbildade, men där är användningen bland unga betydligt mindre utbredd, och effekten av ålder därmed lägre än i gruppen högutbildade. Effekten av ålder är ganska liten när det gäller e-post, och en jämförelse mellan yngre och äldre personer med hög utbildning visar på mycket små skillnader.

Tabell 1 Användning av e-post, nyheter och sociala medier beroende på ålder och utbildning (procent och procentdifferenser bland internetanvändare)

	E-post			Nyheter			Sociala medier		
	Låg utb	Hög utb	Diff	Låg utb	Hög utb	Diff	Låg utb	Hög utb	Diff
16-29 år	54	93	-39	57	82	-25	84	90	-6
65-85 år	34	85	-51	32	30	+2	24	31	-7
<i>Diff</i>	+20	+8		+25	+52		+60	+59	

Kommentar: Frågan lyder *Hur ofta har du under de senaste 12 månaderna gjort följande på internet?* Tabellen visar andelen som angett användning av e-post, nyheter och sociala medier flera gånger i veckan eller dagligen.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2014.

Ett annat sätt att studera internetanvändningens innehåll på är att se hur många användningsområden svarspersonerna anger. Femton områden har efterfrågats i undersökningen och bland internetanvändare är det genomsnittliga antalet 4,6 områden när man tittar hur en vecka ser ut. Bland 16-29-åringarna är genomsnittligt antal områden 6,1 och bland pensionärerna 3,2. Högutbildade har i genomsnitt 5,0 användningsområden jämfört med 3,1 för lågutbildade.

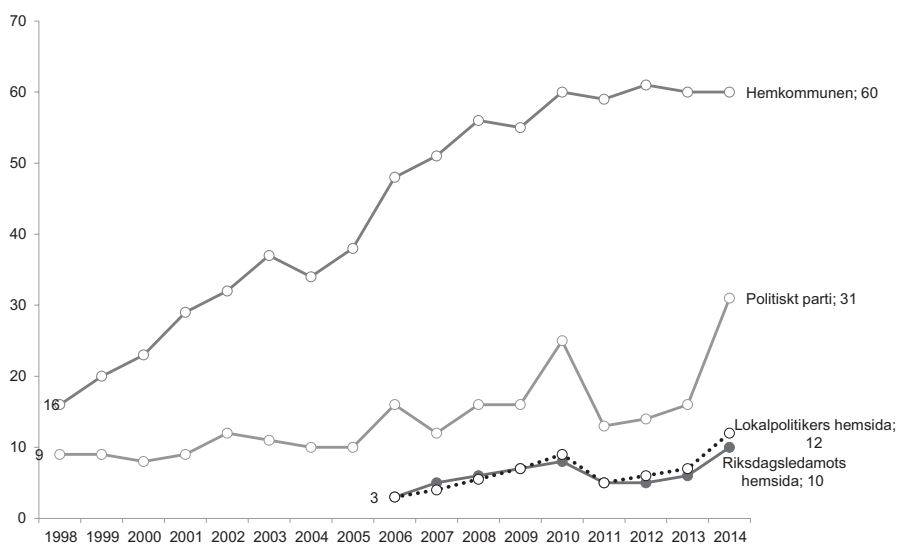
Vi kan alltså konstatera att yngre och högutbildade användare har en mer sammansatt internetvardag än vad äldre och lågutbildade har. Här kan man kanske tala om en mer fragmenterad digital användning bland de sistnämnda medan de förstnämnda har en mer komplex tillvaro på nätet.

Digitala, politiska fragment

År 2014 var det valår och det är därför intressant att närmare studera allmänhetens användning av några sajter som knyter an till partier och politiker. Svensk och internationell forskning har visat att aktiviteter av det här slaget ökar vid valår, då såväl politiker och partier som allmänhet ökar sin användning (Holmberg 1994). I den nationella SOM-undersökningen har besök på partiets sajter mätts varje

år sedan 1998, och sedan 2006 mäts besök på nationella och lokala politikernas hemsidor. Under valåret 1998 hade omkring en tiondel av befolkningen någon gång under året besökt ett eller flera politiska partier på nätet. Den här nivån var sedan förhållandevis stabil fram till valåret 2006, då vi såg en signifikant ökning (se figur 3). Det skedde sedan en tillbakagång fram till valet 2010, och ytterligare en tillbakagång fram till valet 2014. Sedan 2006 syns en tydlig så kallad valårseffekt som blivit kraftigare från val till val. Det digitala genombrottet för medborgarnas politiska kommunikation kan därmed beskrivas som en evolution och inte som en revolution (Strömbäck 2014). Sakta men säkert blir medborgarna mer och mer benägna att söka politisk information via nätet.

Figur 3 Besök på ett urval av offentliga hemsidor, 1998-2014 (procent minst någon gång senaste 12 månaderna)

Kommentar: Frågan lyder *Har du under de senaste 12 månaderna varit inne på någon av följande hemsidor på internet?* En femgradig svarsskala användes: *Ingen gång, Någon gång de senaste 12 mån, Någon gång i halvåret, Någon gång i månaden, Någon/Några gånger i veckan.* Figuren visar andelen som någon gång de senaste 12 månaderna varit inne på respektive hemsida.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 1998-2014.

Politiker – såväl nationella som lokala – har en mindre andel besökare till sina hemsidor än partierna. Även här har emellertid skett en ökning över tid, och en svag valårseffekt kan skönjas. Runt en tiondel av befolkningen har besökt lokala och nationella politikernas webbplatser någon gång under året. Utanför mätningen ligger den typ av aktivitet mellan väljare och valda som pågår i sociala medier och

som i en mer övergripande analys bör tänkas in för att få en helhetsbild av den här typen av politisk aktivitet i digitala medier.

Som jämförelse kan nämnas att svenska kommuner har en stor andel besökare – en klar majoritet av den vuxna befolkningen har besökt sin hemkommun på nätet under året. Kommunernas hemsidor är stora informationskällor och här finns också goda möjligheter att utträta ärenden som ansökningar mm.

Med så förhållandevis små andelar som vi ser i figur 3 framstår det som närmast självklart att befolkningen är fragmenterad i sitt informationssökande om samhällsfrågor och politik. Precis som i annan medieanvändning kan man anta att besöken på partiets och politikerns hemsidor varierar med ålder och utbildning. En fördjupad analys bland internetanvändare visar att utbildningsskillnaderna är stora för politiska partiets webbplatser, och att de är allra störst bland de yngsta. Medan två tredjedelar av högutbildade 16-29-åringar har besökt något parti på webben är motsvarande andel bland lågutbildade ungdomar en fjärdedel. Klyftorna verkar med andra ord i detta avseende snarare öka än minska.

Tabell 2 Besök på partiets och politikerns webbplatser beroende på ålder och utbildningsnivå (procent någon gång de senaste 12 månaderna)

	16-29 år		30-49 år		50-64 år		65-85 år	
	Låg	Hög	Låg	Hög	Låg	Hög	Låg	Hög
Politiskt parti	25	67	19	45	17	28	14	34
Riksdagsledamot	17	20	5	14	6	11	6	12
Lokalpolitiker	17	18	0	14	9	13	11	16
Antal svar	36	135	63	648	198	435	219	276

Kommentar: För frågans lydelse, se kommentar till tabell 1.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2014.

Tendenserna är liknande för nationella och lokala politikerns webbplatser, men här är utbildningsskillnaderna bland unga mycket små, och ökar istället med stigande ålder. Den institutionaliserade politiken på nätet lockar således högutbildade och yngre personer, medan många äldre människor, framför allt lågutbildade, står utanför den här delen av det politiska livet. Kanske är det inget stort problem så länge vi pratar om aktiviteter och verksamheter som kan nås på andra sätt. Men om offentlig och politisk information i allt större utsträckning endast finns tillgänglig digitalt och om kontaktytorna mellan kommun och medborgare eller mellan väljare och valda i stor utsträckning finns på nätet blir skillnaderna mellan de som använder och de som inte använder tekniken stor mätt med demokratiska mått. Klyftorna finns naturligtvis inte enbart i den digitala tillgången och mer generella

användningen, olika gruppers digitala kompetenser och användningsinriktning bidrar till att skapa en annan typ av digital klyfta än den vi såg i mitten av 1990-talet. De digitala klyftorna vi ser innebär att människors preferenser och förmågor kommer i högre grad avgöra vilken bild av verkligheten som vi får – inte minst ifråga om politik och samhällsfrågor (Strömbäck 2015).

Vår analys av mediemöblemang och medieanvändning visar sammantaget en tilltagande fragmenterad medievardag i befolkningen som tar sig lite olika uttryck. Det finns de som har och de som inte har, de som gör och de som inte gör. Ett annat sätt att se på fragmenteringen är att vissa gör spridda nedslag i medieutbudet medan andra omfamnar större delar. Ytterligare ett perspektiv på fragment får man om man ser den utbredda digitala vardagen hos unga som en mosaik – en medievardag sammansatt av en mängd små fragment.

Fragmenterad dagordning

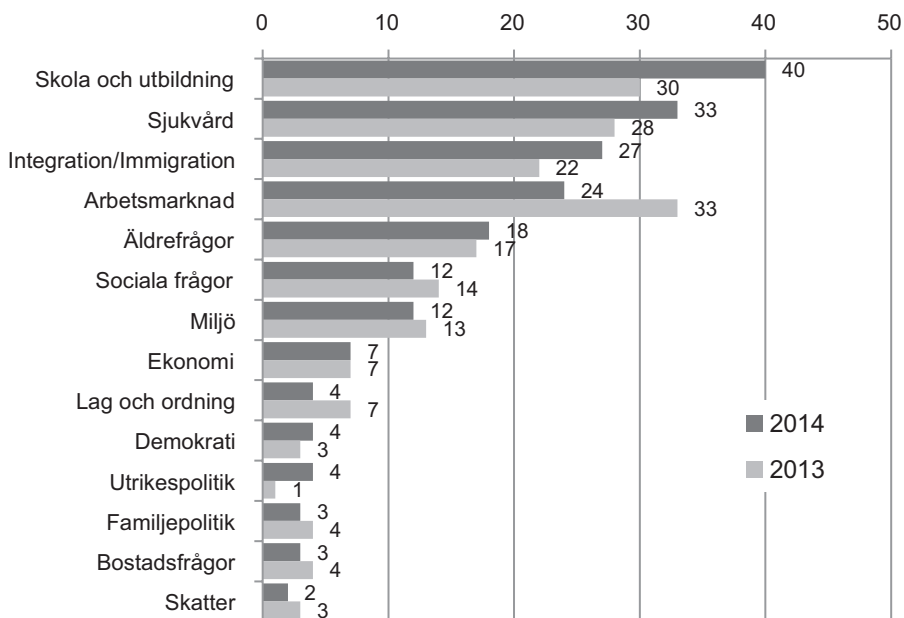
Årets SOM-rapport visar att det svenska opinionsklimatet har förändrats markant de senaste två åren. Dessa förändringar är synliga exempelvis när det gäller vad befolkningen oroar sig för. Här är det tydligt hur händelser och utvecklingstrender utanför Sverige har förändrat svenska folkets fokus från det nationella till det internationella. Oron för nationell säkerhet, terrorism och situationen i Ryssland har vuxit samtidigt som oro för ekonomi och arbetslöshet dämpats (se Maria Solevids och Henrik Oscarssons kapitel i denna volym). Slutresultatet är att befolkningens bild av vilka orosmoln som tornar upp sig inför framtiden rymmer fler perspektiv och är mer komplex än tidigare. Förändringarna öppnar nya möjligheter för aktörer att driva opinionsbildning på nya områden.

Opinionsklimatets förändringsvindar har också kommit att påverka vilka frågor och samhällsproblem som svenska folket uppfattar som viktiga. Händelser i vår omvärld och politiska aktörers påverkan under valåret 2014 förändrade medborgarnas dagordning på ett påtagligt sätt. Arbetsmarknads- och sysselsättningsfrågorna, som länge toppat dagordningen och låg på första plats 2013, föll tillbaka från 33 till 24 procent omnämningen på SOM-institutets helt öppret ställda fråga om viktiga samhällsfrågor eller -problem. Samtidigt kom sjukvårdsfrågor och skol- och utbildningsfrågor att uppfattas som mer viktiga i befolkningen som helhet (se figur 4).

Hösten 2014 svarade fyra av tio svenskar att skol- och utbildningsfrågorna var de viktigaste frågorna och samhällsproblemen. Valundersökningar bekräftar att skolfrågorna var viktigast för väljarna i samband med riksdagsvalet i september 2014. Diskussionerna om Pisa-undersökningarnas negativa resultat, som visade på kvalitetsproblem inom skolväsendet, bidrog till att göra utbildningsfrågorna till en av de flitigast debatterade frågorna under valåret 2014 (Berg och Oscarsson 2015). Riksdagsvalet 2014 gör alltså skäl för namnet *Pisavalet*, åtminstone så länge man inte tar hänsyn till det efterföljande parlamentariska kaoset.

En annan tydlig trend är att integration- och immigrationsfrågor har blivit klart viktigare för svenska folket under senaste året. Mellan hösten 2013 och hösten 2014 ökade andelen av befolkningen som nämner immigrationsfrågor – hit kategoriseras frågor som rör flyktningmottagning, invandring, integration, mångkultur – som viktiga från 22 till 27 procent. Därmed klättrade frågan från fjärde till tredje plats på dagordningen. Andelen som uppfattar integrationsfrågor som en viktig fråga är därmed på samma nivå som 1993 – i samband med de stora flyktningströmmarna från kriget på Balkan (26 procent). Det är intressant att det inte är de generellt höga nivåerna av migration till Sverige som för immigrationsfrågorna upp till toppen av medborgarnas dagordning; för att detta ska hända tycks det krävas stora flyktningströmmar till Sverige (för fullständiga tidsserier se Bergström och Oscarsson 2015).

Figur 4 Medborgarnas dagordning 2013-2014. Andel av befolkningen som nämner olika områden som viktiga frågor eller samhällsproblem (procent)

Kommentar: Resultaten visar andel respondenter i de nationella SOM-undersökningarna 2013 och 2014 som på en öppen fråga "Vilken eller vilka frågor eller samhällsproblem tycker du är viktigast i Sverige idag?" givit ett svar som kodats in i totalt 28 olika kategorier. I figuren visas de 14 frågeområden som flest svarspersoner har angett 2014. För en komplett redovisning, se Bergström och Oscarsson (2015).

Källa: De nationella SOM-undersökningarna 2013 och 2014.

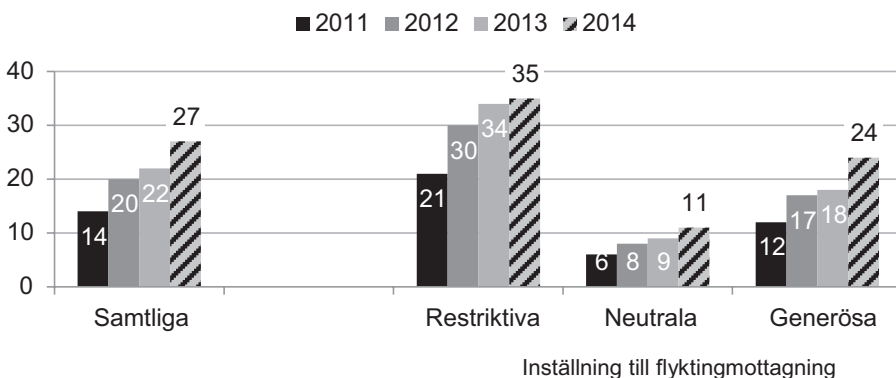
Det är lätt att tolka den växande andelen som nämner immigration som ett uttryck för en opinionsförändring i restriktiv riktning. Men bara för att en viss fråga nämns oftare som viktig behöver det inte nödvändigtvis innebära en högre grad av främlingsfientlighet eller att flyktingmotståndet ökar. Vi vet genom en av de mest grundläggande distinktionerna inom opinions- och valforskning att man behöver hålla isär hur stort utrymme en sakfråga har i debatten och i människors överväganden (*saliency*) från de ställningstaganden människor gör i själva sakfrågorna (*position*). SOM-institutets fråga om viktiga samhällsproblem används för att mäta sakfrågors plats i den offentliga diskussionen vilket inte nödvändigtvis skvallrar om vilka åsikter de som nämner frågorna har. Därför är det alltid nödvändigt att göra fördjupade analyser av hur sakfrågors plats på dagordningen förändrats i grupper med olika inställning i den aktuella frågan.

I just det här fallet blir en sådan analys särskilt spännande eftersom den skänker ökad insikt om vad det egentligen var som hände med opinionen i flyktingfrågor under hösten 2014. Det visar sig nämligen att flyktingopinionen i sig själv är helt stabil. SOM-undersökningen 2014 kan inte visa någon rörelse i opinionen kring flyktingmottagning trots dramatiskt ökade flyktingströmmar (se Marie Demkers kapitel i denna volym). Även andra indikatorer på svenskarnas inställning till invandring och invandrare har uppvisat stor stabilitet under de senaste åren. Men hur går det ihop med en ökad uppmärksamhet för immigrationsfrågor och Sverigedemokraternas stora valframgångar i valet 2014?

I figur 5 redovisas förändringen av andelen som nämner immigrationsfrågor som viktiga mellan 2011 och 2014 både bland samtliga och i grupper med olika inställning till förslaget ”ta emot färre flyktingar i Sverige”. Resultaten visar för det första att andelen vuxit mycket under perioden, i själva verket dubblerats från 14 till 27 procent, bland samtliga. För det andra visar resultaten att det finns ett samband mellan att lyfta frågan på dagordning (tycka den är viktig) och inställning till flyktingmottagning: restriktiva personer är mer benägna att tycka frågan är viktig. Men resultaten visar också, för det tredje, att immigrationsfrågorna fått ökad vikt både bland personer som har en restriktiv hållning och bland personer med generös inställning till flyktingmottagning. Mellan 2013 och 2014 har andelen som uppfattar frågan som viktig till och med vuxit mer bland generösa än bland restriktiva. Det är alltså människor med mer generös inställning till flyktingmottagning som har mobiliserat under valåret 2014.

En del av svaret på gåtan om immigrationsfrågornas mer framskjutna plats på dagordningen är alltså att frågorna har blivit mer politiserade genom agerandet från politiska aktörer (partierna) framför allt i samband med riksdagsvalrörelsen i september 2014. Den tilltagande politiseringen av immigrationsfrågorna är en av de mest tydliga förändringarna av det svenska opinionsklimatet under senare år (se Marie Demkers kapitel i denna volym). SOM-institutets långa mätserier ger ett ökat stöd för tolkningen att det har blivit hårdare tongångar och en ökad konfliktnivå i den svenska samhällsdebatten.

Figur 5 Andel som nämner immigration som en viktig fråga/samhällsproblem bland samtliga och i grupper med olika inställning till flyktingmottagning 2011-2014 (procent)

Kommentar: Inställning till flyktingmottagning har mätts med frågan "Ta emot färre flyktingar i Sverige". Personer som svarar att förslaget är "mycket bra" eller "ganska bra" har förts till kategorin restriktiva. Personer som svarar att förslaget är "mycket dåligt" eller "ganska dåligt" har förts till kategorin generösa. Personer som svarat att förslaget är "varken bra eller dåligt" har förts till kategorin neutrala.

Källa: De nationella SOM-undersökningarna 2011-2014.

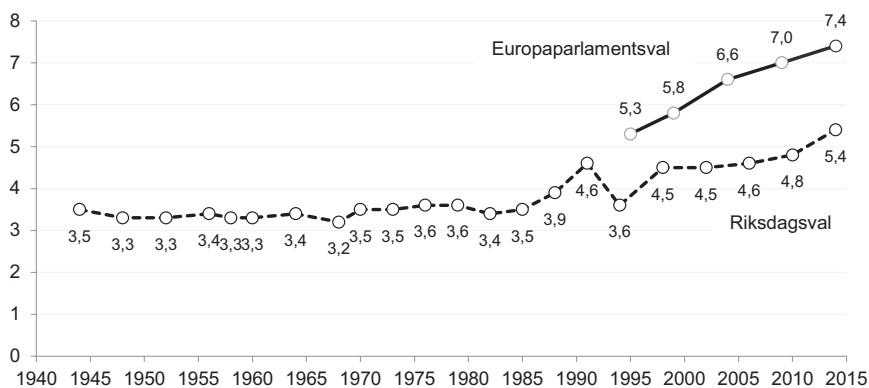
Det var alltså inte bara Sverigedemokraterna och partiets sympatisörer som bidrog till att lyfta frågor om immigration under valåret 2014. SDs lyckosamma mobilisering av nya väljare kring frågorna om invandring, migration och integration genererade också motkrafter i form av anti-rasistiska opinionsvindar som under året kom att manifesteras genom protester, namninsamlingar, demonstrationer, marscher och klockringningar i svenska kyrkor. Inför valrörelserna till Europaparlamentsvalet och riksdagsvalet bidrog flera aktörer, främst Feministiskt initiativ men även Miljöpartiet och Vänsterpartiet, till att göra immigrationsfrågorna hetare. Mer detaljerade analyser visar till exempel att fyra av tio FI-väljare nämnde immigration som en viktig fråga eller samhällsproblem. Bland SD-väljarna var motsvarande andel 56 procent, och bland övriga partiers väljare mellan 18-29 procent.

Fragmenterat partisystem

Valresultaten under supervalåret 2014 innebar en starkare fragmentering av det svenska partisystemet, vilket också knyter an till det övergripande temat för denna bok. Väljarna spred ut sina röster på fler partier än någonsin tidigare. Hela nio partier klarade fyraprocentsspärren i Europaparlamentsvalet i maj och fick representera svenska folket i Bryssel och Strasbourg. Och i riksdagsvalet i september ledde Sverigedemokraternas och Feministiskt initiativs valframgångar till en jäm-

nare fördelning av röster på de nio partier som idag kan sägas utgöra det svenska partisystemet. För FIs del innebar framgångarna (3,1 procent) visserligen inte någon riksdagsplats men icke desto mindre: Det svenska partisystemet har aldrig tidigare varit så fragmenterat. Framgångar för små och nya partier på lokal och regional nivå förstärker bilden ytterligare. Svenskarnas förkärlek att sprida sina röster på många alternativ i samband med val har nått nya rekordnivåer i såväl Europaparlamentsval som riksdagsval (se figur 6).

Figur 6 Det svenska partisystemets fragmenteringsgrad i samband med nationella val och Europaparlamentsval 1944-2014 (effektivt antal partier)

Kommentar: Måttet på fragmentering kallas *Effective Number of Parties* (EPN) och beräknas genom att dividera talet 1 med summan av partiernas kvadrerade röststöd. Ju högre tal desto högre grad av fragmentisering. I beräkningarna av Laakso-Taagepera Index of the Effective Number of Parties ingår alla partier som fått mer än 1 procent av rösterna i respektive val (Karvonen 2011).

Källa: Parliaments and governments database: <http://www.parlgov.org/explore/swe/election/>.

Vilka faktorer kan bäst förklara den ökade fragmenteringen av partisystemet? Till en första grupp av förklaringar räknas förändringar i väljarnas beteende, som exempelvis att väljarkåren idag står allt mer självständigt i förhållande till de politiska partierna, att känslorna av anhängarskap har svalnat, att väljarna har blivit mer vana och kapabla att bilda sig åsikter på egen hand och att väljarrörligheten har vuxit över tid (Oscarsson och Holmberg 2013). En kognitiv mobilisering och ökad individualisering i befolkningen, alltså, skulle i så fall förklara den ökande fragmenteringen. Vanan att rösta på olika partier i val på olika politiska nivåer har också blivit mer utbredd (se Erlingssons och Oscarssons kapitel i denna volym), liksom beredskapen att rösta strategiskt på andra partier än det man tycker bäst om (se Fredén och Oscarssons kapitel i denna volym).

En andra grupp av förklaringar har med partierna att göra. Konkurrensen mellan partierna har ändrat karaktär som en direkt konsekvens av ökad individualisering bland väljarna. I det gamla fempartisystemet fanns en större inompartikonkurrens, vilket bland annat tog sig uttryck i tydliga fraktioner med underförbund som kunde bedriva en självständig opinionsbildning gentemot moderpartiet. När partikonkurrensen ökat behöver partierna framför allt bekämpa varandra och då transformeras en del av inompartikonkurrensen till en mellanpartikonkurrens genom uppkomsten av små och ofta sakfråge- eller domännischade partier, som till exempel Junilistan, Piratpartiet och Feministiskt initiativ. Effekterna av fragmenteringen är dock tydlig: På nationell nivå ser vi en mer instabil parlamentarisk situation och ökade svårigheter att bilda stabila regeringar. Här är det främst stora partier – som ibland kallas för fullservice-partier eller regeringsbärande partier – som är förlorarna. Det råder lågkonjunktur för partier som är stora.

En tredje grupp av förklaringar till ökad fragmentering är att den traditionellt så dominerande vänster-högerdimensionen i det svenska partisystemet i allt större utsträckning är utsatt för konkurrens från nya åsiktsdimensioner. Med hjälp av SOM-materialet har vi möjlighet att se närmare på denna tredje förklaring.

Idén att den politiska rymden i sig själv är stadd i förändring är inte särskilt ny. Studier av hur konfliktstrukturen i partisystemet ser ut och förändras är ett välbeforskat område inom svensk valforskning (Holmberg et al. 1977; Oscarsson 1998; Särllvik 1970). Vänster-högerdimensionen har varit under attack från alternativa konfliktdimensioner i ett halvt sekel, och det har satt tydliga avtryck i väljarsundersökningarnas analyser. Huvudslutsatsen från analyserna av väljarbeteende i samband med svenska val är att vänster-högerdimensionen fortfarande håller ett fast grepp om de svenska väljarna. En betydande del av de överordnade politiska konflikterna handlar om statens roll i ekonomin, den offentliga sektorns storlek, ambitionsnivån i välfärdsstaten, privatiseringar av offentligt finansierad verksamhet och om grundläggande syn på jämlikhet och fördelningspolitik. Förklaringen till vänster-högerdimensionens dominans ligger dels i hur aktörer har valt att politisera frågor, dels i att generationer av svenska väljare har lärt sig använda vänster-högerdistinktionen som en kostnadsbesparande mekanism för att orientera sig politiskt och för att fatta sitt röstningsbeslut. Trots att konfliktdimensionen vänster-höger ständigt är dödförklarad visar internationella jämförelser att det svenska partisystemet fortfarande ett av världens mest endimensionella. Men trots detta finns tydliga tecken på att Sverige även ideologiskt håller på att fragmenteras.

Den traditionella vänster-högerdimensionen med frågor som omfördelning, välfärdsstatens storlek och statens makt kontra marknadens räcker inte längre till för att förstå den politiska konfliktstrukturen. Den välrenommerade schweiziske forskaren Hans-Peter Kriesi förklarar detta med att den fortgående globaliseringen och utvecklingen mot ett post-industriellt samhälle gett upphov till en ny konfliktlinje i västvärldens samhällen. Det handlar om motsättningar mellan å ena sidan det nationella och traditionella och å andra sidan globalisering, migration

och mångkulturalism. Detta leder till att frågor som rör europeisk integration, migration, mångkulturalism, tolerans och minoriteters rättigheter fått en alltmer framträdande roll i den politiska debatten. (Kriesi 2010, 2006; Kriesi et al. 2008).

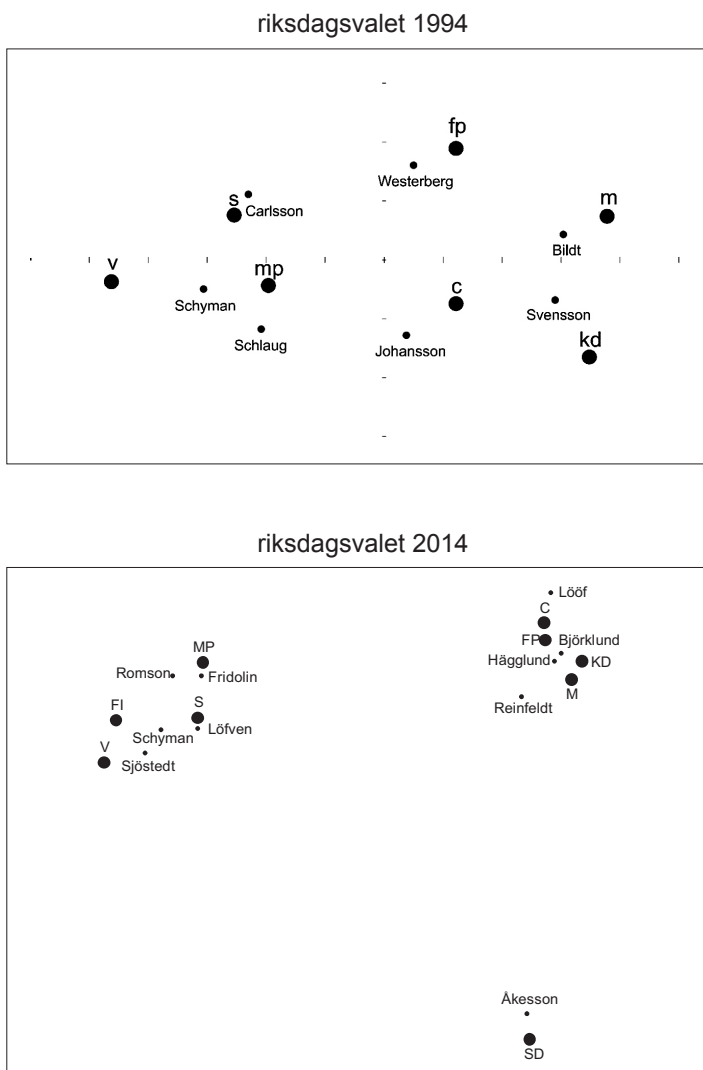
En vanlig benämning på denna skiljelinje är den auktoritära – libertarianska (eng. *authoritarian – libertarian*) där den auktoritära polen antas fänga upp en mer auktoritär samhällsyn, nationalism och konformism medan den libertarianska polen står för individens frihet från auktoriteter och en högre grad av tolerans för alternativa kulturer och livsstilar (Flanagan och Lee 2003). Kriesi och hans forskargrupp talar hellre om en socio-kulturell skiljelinje mellan integration och demarkation (Bornschiefer and Kriesi 2013; Kriesi 2006). En alternativ benämning för i princip samma skiljelinje kallas ibland GAL-TAN (Hooghe et al. 2002).¹ Då de gröna frågorna (G i GAL) inte alltid sammanfaller med positioner avseende exempelvis tolerans och nationalism är den mindre etablerad än de övriga två.

Vi ska i det följande undersöka i vad mån denna nya skiljelinje framträder i dagens svenska partisystem. Vi låter oss inspireras av en lång statsvetenskaplig tradition att kartlägga och analysera konfliktstrukturen i partisystemet med utgångspunkt i spatial valteori (Downs 1957; Hotelling 1929; Riker and Ordeshook 1973; Smithies 1941). Analysen görs i två steg. Vi börjar med att genomföra en dimensionsanalys av väljarnas gillanden och ogillanden av de politiska partierna och dess företrädare för att i steg två undersöka partiväljarnas ståndpunkter i en lång rad olika sakfrågor för att se i vad mån dessa ståndpunkter kan ha strukturerats av en ny auktoritär-libertariansk skiljelinje.

Ett effektivt sätt att kartlägga väljarnas mentala bild av partisystemet är att försöka analysera strukturen i deras värderingar av partier och partiledare (Oscarsson 1998). I 2014 års SOM-undersökning fick respondenterna ge sympatipöäng till sammanlagt nio partier och tio partiledare och språkrör. Dessa data har vi analyserat i syfte att besvara två frågor: 1) hur många dimensioner (axlar) behövs för att beskriva strukturen i de ursprungliga data? och 2) hur stora är de ideologiska avstånden mellan partier och ledares positioner i den politiska rymden?

Resultaten från analysen visar att det räcker med två dimensioner för att på ett tillfredsställande sätt beskriva de inbördes avstånden mellan partier och partiledare. I figur 7 redovisas partier och partiledares inbördes avståndsrelationer 1994 och 2014.² Jämförelsen med 1994 års konfliktstruktur visar på ett väldigt tydligt sätt hur det svenska partisystemet har blivit en tripolär struktur med de rödgrönrosa partierna, allianspartierna och Sverigedemokraterna som var sin tydlig gruppering. På 1994 års karta sprider partierna ut sig relativt jämnt i den politiska rymden, men 2014 är laguppställningarna betydligt mer självklara. Sällan har en bild sagt mer än tusen ord när det gäller att sammanfatta det parlamentariskt turbulenta läget efter dödlägesvalet 2014. Kartan beskriver på ett bra sätt de låsningar som ledde fram till det historiska nederlaget för den nya S-MP-regeringens budget den 3 september och som följdes upp av ett utlyst extraval som till slut kom att ställas in när Decemberöverenskommelsen träffades mellan sex av riksdagens åtta partier.

Figur 7 Resultat från multidimensionell skalningsanalys (MDS) av befolkningens evalueringar av partierna och partiledarna 1994 och 2014 (koordinater)

Kommentar: För att kunna genomföra en multidimensionell skalningsanalys (MDS) behöver man först analysera data över hur mycket alla väljare ogillar respektive gillar partier och ledare. Det görs med en särskild procedur som kallas *Line of Sight* (LOS) (Listhaug et al. 1990; Rabinowitz 1976). Resultatet av LOS-proceduren är en närhetsmatris med ordinal information om alla inbördes avstånd mellan partierna rangordnade från minsta till största avstånd. Närhetsmatrisen innehåller endast ordinal information och kan analyseras effektivt med hjälp av klassisk

icke-metrisk multidimensionell skalning (MDS) (Kruskal och Wish 1978). Proceduren kan liknas vid att försöka rita en karta över Sverige endast med utgångspunkt från en symmetrisk matris som visar avståndet mellan svenska städer. För liknande analyser av det svenska partisystemets utveckling 1956-1996, se Oscarsson (1998), källan från vilken den övre kartan i figuren är hämtad. Ett passningsmått används för att avgöra hur god överensstämmelsen är mellan de ursprungliga avståndsmåtten i matrisen och de inbördes avstånden mellan partier och ledare på den färdiga kartan. En tvådimensionell lösning visar i det här fallet en mycket god passning (Badness of fit=.04). Punktkonfigurationen i figuren visar de inbördes avstånden mellan partier och väljare men detta resultat är i sig självt helt oberoende av vad x- och y-axeln representerar.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2014.

Det verkligt intressanta i sammanhanget är att det parlamentariskt låsta läget syns så tydligt även i strukturen i väljarnas evalueringar. I någon mening har väljarna som kollektiv fått precis den parlamentariska situation som de "förtjänar" givet hur deras samlade politiska preferenser är beskaffade.

Kartan över 2014 års partisystem visar att det finns stora ideologiska avstånd mellan de rödgrönrosa partierna och Sverigedemokraterna men också stora ideologiska avstånd mellan allianspartierna och SD. Kartan visar också att det ömsesidiga ogillandet mellan SDs anhängare och Alliansanhängare är något svagare än det ömsesidiga ogillandet mellan SD-anhängare och anhängare av de rödgrönrosa partierna.

För att få stöd att tolka vilka värderingar som kan ligga till grund för strukturen i väljarnas ogillande och gillande av partier och ledare tar vi nästa steg i analysen av konfliktstrukturen i partisystemet. I figur 8 redovisas analyser av partiväljarnas åsikter i tjugo av de sakfrågor som ställdes till respondenterna i 2014 års SOM-undersökning. Sakfrågorna är rangordnade efter hur stark grad av politisering de har, det vill säga hur stora och systematiska skillnaderna är i ståndpunkter mellan olika grupper av partiväljare.

Listan över vilka sakfrågor som är starkast politiserade – det vill säga starkast partiskiljande på väljarnivå – i det svenska partisystemet visar som förväntat att flera av de klassiska vänster-högerfrågorna hamnar i topp. För dessa sakfrågor känns rangordningen av partiernas väljare från vänster till höger väl igen. Men det börjar bli lite stökigt även i dessa rangordningar jämfört med tidigare. Centerpartiets väljare står exempelvis långs till höger när det gäller frågan om att höja arbetslöshetsersättningen, och kristdemokraternas väljare längst till höger i frågan om att höja skatterna. Och Moderaterna är inte som tidigare det självklara partiet som står långs till höger i partisystemet i frågor som rör offentliga sektorns storlek, skattenivåer eller privatiseringar. Flankpartiet längs vänster-högerdimensionen är oftare än tidigare inte Moderaterna utan något av de andra allianspartierna.

Vänsterpartiet är inte heller längre självklart det parti vars väljare intar de mest extrema positionerna i vänster-högerrelaterade sakfrågor. Feministiskt initiativs väljare intar flankposition på frågor om skatter, den offentliga sektorns storlek och sextimmars arbetsdag för att ta några exempel. Huvudskälet till denna utveckling är

att FI vann många kvinnliga vänsterväljare i valet 2014 och att kvinnor i allmänhet står ideologiskt längre till vänster än män.

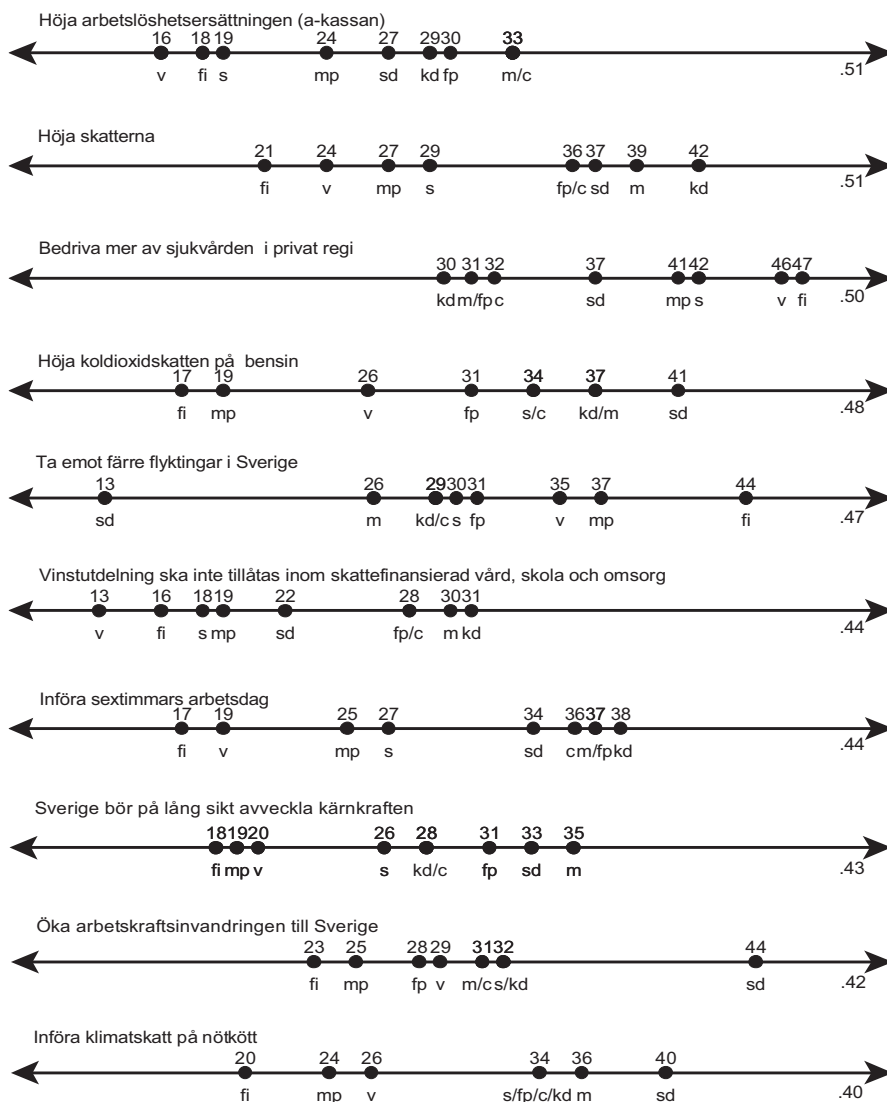
Diskussionen om Sverigedemokraternas vänster-högerposition är ofta livlig. Är SD ett högerparti eller ett mittenparti? (se Anders Sannerstedts kapitel i denna volym). Analyserna av SD-väljarnas positionstaganden i vänster-högerfrågor ger beskedet att de alltsomoftast återfinns i en mittenposition i frågor om t ex privatiseringar, vinstutdelning och ersättningsnivåer, mellan de fyra allianspartierna och de fyra rödgrönrosa partierna. Undantaget är frågor om skattenivåer, där SD-väljarna i allmänhet intar samma positioner som allianspartiernas väljare.

Två icke-vänsterhögerrelaterade sakfrågor när 2014 högre på listan över mest politiserade sakfrågor än vad de gjort tidigare (se figur 8). Det gäller för det första frågan om att *höja koldioxidskatten på bensin* (eta = .48) som är starkt partiskiljande med FI- och MP-väljare starkt positiva till förslaget medan Sverigedemokraternas väljare är starkt negativa. För det andra gäller det frågan om att *ta emot färre flyktingar i Sverige* (eta=.47) där FIs och SDs väljare står extremt långt ifrån varandra. Så gott som alla SD-väljare tycker förslaget är mycket bra medan så gott som alla FI-väljare tycker förslaget är mycket dåligt. Gröna frågor och frågor om flyktingmottagning påminner om varandra när det gäller partiväljarnas rangordningar längs åsiktsdimensionerna. FI, V och MP-väljare tenderar att gruppera sig tillsammans på ena sidan medan SD, KD och M-väljare grupperar sig tillsammans på den andra, medan Socialdemokraternas väljares positioner inte går att skilja från övriga allianspartiväljares hållningar. S-väljarna är inte lika toleranta och gröna som V, FI och MP.

Gröna åsikter brukar gå hand i hand med motstånd mot kärnkraft. Även här är det tydligt att V-, FI- och MP-väljarna grupperar sig tillsammans på ena sidan, medan Socialdemokraternas väljare är klart mer positiva till kärnkraft och SD-väljarna står tillsammans med M- och FP-väljarna. Det är intressant att se att det finns många sakfrågor där de nuvarande regeringspartiernas väljare (MP- och S-väljarna) står positionerade så pass långt ifrån varandra.

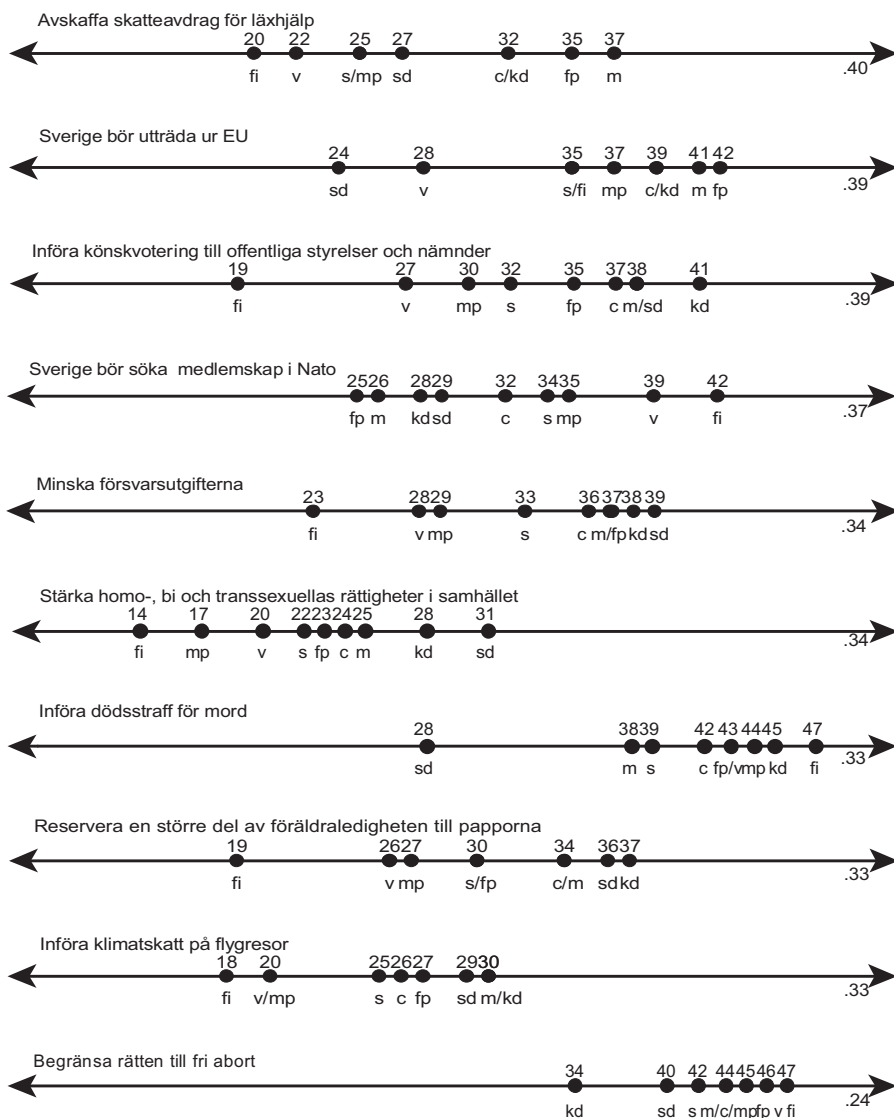
De ”alternativa” sakfrågeståndpunkter (A:et i GAL) som omtalas i forskningslitteraturen är knutna till diskussioner om förändrade levnadsmönster och livsstilar och står i motsatsställning till traditionalistiska värderingar (T:et i TAN). Hit hör med lite god vilja saker som satsningar på ökad jämställdhet mellan män och kvinnor, inställning till abort och HBT-rättigheter, politiska förslag som är tänkt att utmana tidigare föreställningar om kärnfamilj och könsroller. SOM-undersökningarna 2014 visar tydligt partiskiljande åsikter i frågor om föräldraledighet för pappor, könskvotering till styrelser och HBT-rättigheter. Här intar på ett självklart och tydligt sätt FI-väljarna flankpositionen på ena sidan av åsiktsdimensionerna medan mer konservativa och traditionalistiskt lagda SD-väljare och KD-väljare grupperar sig nära tillsammans på den andra flanken.

Figur 8 Genomsnittliga positioner för partiernas sympatisörer i tjugo sakfrågor 2014 på en skala från 10 "mycket bra förslag" till 50 "mycket dåligt förslag" (genomsnitt, eta-värde)

forts.

Figur 8 forts.

Kommentar till figur 8: Partiernas väljare har tilldelats medelvärden längs en normerad skala från 10 "Mycket bra förslag" till 50 "Mycket dåligt förslag". För att analysera de olika sakfrågornas grad av partipolitisering har vi beräknat eta-korrelationer med hjälp av envägs variansanalys. Eta-måttet kan variera mellan 0 och 1 och visar styrkan i sambandet mellan partisympati och åsikt; ju större spridning som finns mellan olika grupper av partisympatisörer desto högre blir koefficienten. De 20 åsiktsfrågorna i figuren har valts ut från ett trettiotal olika sakfrågor i syfte att illustrera de viktigaste likheterna och skillnaderna i sakfrågeståndpunkter i första hand mellan Sverigedemokraternas, Feministiskt initiativ och övriga riksdagspartiers sympatisörer.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2014.

EU-dimensionen var stark under 1990-talet och konflikten kring medlemskapet kom att splittra partiernas väljargrupper (Oscarsson och Holmberg 2010). Stödet för EU-medlemskapet har blivit starkare över tid och en klar majoritet av väljarna stöder idag medlemskapet, även om förslaget om att införa euron som valuta för närvarande är iskallt (se Linda Bergs och Frida Vernersdotters kapitel i denna volym). De sakfrågor som gäller EU visar båda samma mönster: Sverigedemokraternas och Vänsterpartiets väljare är klart mest positiva till förslaget om ett svenskt utträde ur EU. I Sverige kommer EU-kritiken idag främst från V- och SD-väljare. Härvidlag är partiväljarnas uppställning längs EU-dimensionen mycket annorlunda jämfört med till exempel vänster-högerfrågor och gröna frågor.

Auktoritära värderingar (A:et i TAN) handlar delvis om en grundläggande positiv inställning till auktoriteter som kyrka, stat, föräldrar och lärare och är inte särskilt framträdande i den svenska debatten. Den minskande auktoritetstro är långt gången i Sverige och framgångar för partier som Sverigedemokraterna har sin grund i en omfattande elitmisstro snarare än auktoritetstro. Därför är auktoritära sakfrågeåsikter inte mätta särskilt väl i just 2014 års SOM-undersökning. Det som kommer närmast är möjligen frågan om att införa dödsstraff för mord – ett förslag som åtminstone står i direkt strid med svenska demokratiska värderingar så som de kodifierats i Regeringsformen: ”Dödsstraff får inte förekomma.” (RF kap 2 § 4). Här skiljer SD-väljarna ut sig tydligt från de andra partiernas väljare genom en övervägande positiv inställning till dödsstraff (medeltal 28 på en skala från 10 till 50).

Så hur passar GAL-TAN-beteckningen – som allt oftare används i europeisk statsvetenskaplig forskning – egentligen in på det svenska partisystemet anno 2014? De gröna (G), alternativa (A) och libertära värdena (L) tycks vara åtminstone till två tredjedelar närvarande i det svenska partisystemet. Det gröna är kanske bäst representerat med ett etablerat miljöparti i regeringen och med en rik förekomst av starkt politiserade sakfrågor inom energi- och miljöområdet. Det alternativa handlar i den europeiska kontexten om saker som i den svenska kontexten kommit att bli fullständigt självklara, som till exempel ökad jämställdhet mellan män och kvinnor och satsningar för att stärka HBT-rättigheter. De libertarianska värdena om att medborgares och frivilligorganisationers roll ska öka på bekostnad av statens har dock endast i svag utsträckning satt präge på den svenska ”nyvänstern”. Diskussionerna om hur vi bör etikettera vår tids utmanare av vänster-högerskiljelinjen lär fortsätta.

Vi ser ett allt mer fragmenterat politiskt landskap med stora känslomässiga och ideologiska avstånd mellan i huvudsak tre grupper av väljare; väljare till de röd-grönrosa partierna, väljare till allianspartierna och väljare Sverigedemokraterna. I sakfrågor som laddar på andra dimensioner än vänster-höger ser vi en tydligt ökad konfliktnivå i befolkningen, i synnerhet när det gäller gröna/alternativa och traditionalistiska/nationalistiska värden, som till exempel i frågor om bensinskatt,

HBT-rättigheter och flyktningmottagning. Fragmenteringen leder till att väljarna mer än tidigare sprider ut sina röster på fler alternativ, röstdelar och strategiröster. Ökade motsättningar i befolkningen får konsekvenser även på elitnivå: Vi ser att det leder till svårigheter att bygga majoriteter som kan styra landet. Det utmanar den politiska konsensuskulturen och vårt demokratiska systems möjligheter att hantera ökad konflikt.

En fragmenterad gemenskap

På många sätt har det svenska samhället tagit det slutgiltiga klivet in i det som i forskningen brukar kallas det postindustriella samhället, det postmoderna samhället, eller ibland nätverks- och informationssamhället. Denna länge omtalade och omdebatterade transition är i många avseenden fullbordad när vi skriver 2015. Kanske är det så att vi nu har bevittnat den ”upplösning av industrisamhällets livsformer” som Ulrich Beck talade om. De sociala hierarkierna finns kvar men är ohyggligt mer komplexa till sin natur.

Den här boken består av fyrtio kapitel som alla ger sin bild av den pågående utvecklingen inom samhälle, opinion och medier. Dessa kapitel kan, om man så vill, betraktas som fragment från en sanningssökande verksamhet, som ett bidrag till den stora ljusläggningen av vad som sker och varför. SOM-institutets huvudsyfte är att erbjuda studenter, forskare och journalister så mångfacetterade analyser som möjligt av denna utveckling. Målet är att underlätta kunskapsinhämtning som kan bidra till självständiga och oberoende bedömningar av vart Sverige är på väg.

Fragmenten kan betraktas var för sig, men också tillsammans utgöra ett mönster eller en helhet. Om man betraktar delarnas olikheter och skillnaderna som problem får man *en* bild av hur samhället ser ut. Om man istället betraktar fragmenten som något positivt, som något som bidrar till mångfald får man en annan. Vår poäng är att det finns goda skäl att anta båda utgångspunkterna oavsett vad som studeras. Ett näraliggande exempel är demokratiska val – alltjämt det enskilt största kollektiva evenemanget i demokratiska samhällen. Här finns en önskan om en samlad handling och om en mångfald i argumentation och debatt. Men i närtid har vi sett uppenbara problem att aggregera de mångas vilja till en majoritet så att gemensamma beslut kan fattas. Vi ser en tydlig fragmentering, omstrukturering och ökad konfliktnivå i det svenska partisystemet. Om man istället studerar människors fritidsintressen och vanor bidrar olika fragment till att skapa ett öppet samhälle där var och en får möjlighet att ge utlopp för sina behov och önskningar. Det kan dock bli problematiskt om vanorna ser väldigt olika ut, och att fragmenteringen ökar, inte minst på mediasidan. Det blir svårare att skapa såväl lokal som nationell gemenskap när intressen och aktiviteter inte längre kopplas till lokalsamhället, utan fragmenteringen tar sig utanför landets gränser. Samtidigt möjliggör nya digitala medietekniker en helt ny och annan typ av sammanhållning, en möjlighet att skapa nya eller andra grupper av fragment som tidigare varit åtskilda.

Våra iakttagelser om ökad fragmentering reser en lång rad relevanta frågeställningar som utmanar oss att söka mer kunskap. Kan de olika och allt mer separata delarna ändå höra samman i en gemensam berättelse? På vilka grunder och med vilka medel kan man bygga en sammanhållning i ett postmodernt informations- och nätverkssamhälle? När våra katedraler faller samman – om det så handlar om medielandskap, välfärdsstat, konsensuskultur eller ett endimensionellt partisystem – vad kan då bygga nya broar mellan samhällets fragment?

Noter

- ¹ GAL = *Green, alternative, libertarian*, TAN = *Traditionalist, Authoritarian, Nationalistic*
- ² Målsättningen med analysen är att avstånden mellan partier och ledare på kartan på ett så bra sätt som möjligt ska representera datastrukturen i väljarnas bedömningar av partier och ledare på ogillar-gillarskalan. Skalningsmodellen kan inte ge besked om koordinataxlarnas innebörd – här krävs sekundäranalys för att fylla avstånden med sakpolitiskt innehåll till stöd för tolkningar. Det brukar dock inte vara några problem att identifiera huvudkonflikten vänsterhöger i punktkonfigurationerna. Utrymmet är större när det gäller att tolka varför den andra dimensionen egentligen behövs.

Referenser

- Berg, Linda och Henrik Oscarsson. 2015. "The Swedish general election 2014." *Electoral Studies* 38(0):91-93.
- Bergström, Annika och Henrik Oscarsson. 2015. "Svenska trender 1986-2015." Göteborgs universitet: SOM-institutet.
- Bornschier, Simon och Hanspeter Kriesi. 2013. "The populist right, the working class, and the changing face of class politics." In *Class Politics and the Radical Right*, Jens Rydgren (red). London och New York: Routledge.
- Bredbandskartan 2015*. Post och telestyrelsen: www.bredbandskartan.pts.se, hämtad 2015-05-07.
- Deuze, Mark. 2012. *Media life*. Cambridge Malden: Polity Press.
- Downs, Anthony. 1957. *An Economic Theory of Democracy*. New York: Harper & Row.
- Flanagan, Scott C. och Aie-Rie Lee. 2003. "The New Politics, Culture Wars and the Authoritarian-Libertarian Value Change in Advanced Industrial Democracies." *Comparative Political Studies* 36(3):235-270.
- Holmberg, Sören, Jörgen Westerståhl och K. Branzén. 1977. *Väljarna och kärnkraften*. Stockholm: Liber.
- Holmberg, Sören. 1994. Partierna tycker vi bäst om i valtider. I Holmberg, Sören och Weibull, Lennart (red). *Vägval*. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.

- Hooghe, Liesbeth, Gary Marks och Carole J. Wilson. 2002. "Does left/right structure party positions on European integration." *Comparative Political Studies* 35(8):965-989.
- Hotelling, Harald. 1929. "Stability in Competition." *Economic Journal* 39:41-57.
- Höijer, Birgitta. 1998. *Det hörde vi allihop! Etermedierna och publiken under 1900-talet*. Stockholm: Stiftelsen Etermedierna i Sverige.
- Internet World Stats*: www.internetworldstats.com, hämtad 2015-05-07.
- Karvonen, Lauri. 2011. Party System Fragmentation. *International Encyclopedia of Political Science*. SAGE Publications, Inc. Thousand Oaks, CA: SAGE Publications, Inc.
- Kriesi, Hanspeter. 2010. "Restructuration of Partisan Politics and the Emergence of a New Cleavage Based on Values." *West European Politics* 33(3):673-685.
- Kriesi, Hanspeter, Edgar Grande, Romain Lachat, Martin Dolezal, Simon Bornschier och Timotheos Frey. 2006. "Globalization and the transformation of the national political space: Six European countries compared." *European Journal of Political Research* (45):921-956.
- Kriesi, Hanspeter, Edgar Grande, Romain Lachat, Martin Dolezal, Simon Bornschier och Timotheos Frey. 2008. *West European Politics in the Age of Globalization*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kruskal, Joseph B. och Myron Wish. 1978. *Multidimensional Scaling*. London: SAGE.
- Listhaug, Ola, Stuart Elaine Macdonald och George Rabinowitz. 1990. "A Comparative Spatial Analysis of European Party Systems." *Scandinavian Political Studies* 13(3):227-254.
- Oscarsson, Henrik. 1998. *Den svenska partirymden*. Väljarnas uppfattningar av konfliktstrukturen i partisystemet 1956-1996. 1. uppl. Edition. Göteborg: Statsvetenskapliga institutionen.
- Oscarsson, Henrik och Sören Holmberg (red). 2010. *Väljarbeteende i Europaval*. Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen.
- Oscarsson, Henrik och Sören Holmberg. 2013. *Nya svenska väljare*. Stockholm: Norstedts Juridik.
- Rabinowitz, George. 1976. "A Procedure for Ordering Object Pairs Consistent with the Multidimensional Unfolding Model." *Psychometrika* 41(3):349-373.
- Riker, William H. och Peter C. Ordeshook. 1973. *An Introduction to Positive Political Theory*. Englewood Cliffs: Prentice Hall.
- Smithies. 1941. "Optimum Location in Spatial Competition." *Journal of Political Economy* 49:423-429.
- Strömbäck, Jesper. 2014. *Makt, medier och samhälle. En introduktion till politisk kommunikation*. Lund: Studentlitteratur.
- Strömbäck, Jesper. 2015. *Demokratin och det förändrade medielandskapet. Mot ökade kunskapsklyftor och deltagandeklyftor?* Sundsvall: DEMICOM.
- Särilvik, Bo. 1970. *Electoral Behavior in the Swedish Multiparty System*. Doctoral Dissertation, Department of Political Science, Göteborg University, Sweden.